

יום שכולו טוב או יום שכולו שבת?

הרב בעז מלט

פתיחה

- א. חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב
 - ב. התבוננות בשיטת בית שמאי בנוגע לביצה שנולדה ביום טוב
 - ג. התבוננות בהנהגות שמאי הזקן והלל הזקן
 - ד. גילוי שם ה' בעולם בימים טובים
 - ה. מה בין ימות המשיח לעולם הבא
- סיכום

פתיחה

מספר הבחנות מבחינה התורה בין שבת למועדים: בשבת אוסרת התורה כל מלאכה ומצווה לנוח ולהתענג. לעומת זאת, במועדים מצווה התורה לשמוח, ובימי השבתון שבהם הנקראים "מקראי קודש" מותרת מלאכת אוכל נפש ואסורה "מלאכת עבודה".

מבאר 'שפת אמת' את עומק הדבר¹:

"יש מצות גדולות אשר מאירין החשכות של הגוף. וכמו כן בגי רגלים שעלו בני"י לבהמ"ק כדכתי' יראה כל זכורך. היינו שנזדככו הגופים ונתגלה בהם הפנימיות ולא הי' הגוף מחשיך הקדושה. וזה השבח 'מה יפו פעמיך בנעלים'. כי הגוף הוא מנעל ומלבוש להנפש וברגלים נתקנו הגופות. וזה ההפרש בין השבת למועדות כי השבת הוא מתנה בבית גנזיו והוא יומא דנשמתין ולא דגופא כדאיתא בזוה"ק והוא קודש ומועדות הם 'מקראי קודש אשר תקראו' שהוא קרוב יותר לנפשות בני"י ויכולין לקבל הארת הקדושה גם בגוף. לכן מלאכת אוכל נפש מותר ביו"ט כי אין הגוף מעכב הקדושה הבאה במועדות".

'שפת אמת' רואה בימים טובים אורות המתקנים את הגוף ובשבתות אורות המאירים את הנשמה. אפשר לראות בימים הטובים את המציאות האידיאלית של חיים בעולם הזה

¹ אמור תרמ"ז.

בהם גם הגוף שותף לשמחה, ואילו בשבת מעין עולם הבא; פחות עיסוק בשמחה ויותר בעונג הנשמה.² הימים הטובים נותנים טעימה מימות המשיח, והשבת מהעולם הבא.

א. חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב

מובא במסכת ביצה³: "אמר רבה: חול מכין לשבת וחול מכין ליום טוב ואין יום טוב מכין לשבת ואין שבת מכינה ליום טוב". מה היחס בין השבת לבין יום טוב? מהי המשמעות הפנימית לכך שאינם מכינים זה לזה? מדוע הותרה ביום טוב מלאכת אוכל נפש? האם השאיפה שלנו צריכה להיות לדמות ככל האפשר את החגים לשבתות ולהכין את כל צרכיהם מראש? האם היתר אוכל נפש ביום טוב מורה שמצווה עלינו לעשות מלאכות אלו ביום טוב או שזהו רק היתר שמוטב שלא להזדקק לו (נפקא מינה, למשל, אם לשמוח בחגים בבשר על האש וכדומה)?

מובא במהר"ל ובספרי החסידות שכוונת דברי חז"ל 'חול מכין לשבת' היא שבעולם הזה אנו פועלים ומכינים לקראת יום שכולו שבת. העולם הזה לעשותם והעולם הבא לקבל שכר.⁴

כך כותב 'באר מים חיים'⁵:

"כי חז"ל (שבת ל ע"א) אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות קודם שימות שכיון שמת בטל מן התורה ומן המצוות ואין להקב"ה שבח בו והיינו דאמר ר' יוחנן מאי דכתיב (תהלים פח, ו) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה והמצוות וכו'. והנה נודע אשר עולם הזה בכלל נקרא בבחינת ששת ימי המעשה נגד עולם הבא שנקרא שבת שעל כן אמרו חז"ל (עבודה זרה ג ע"א) שישב הקב"ה לאומות העולם שיבקשו שכר עולם הבא, מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וכו'. וערב שבת נקרא כל ששת ימי החול המכינים לשבת כאומרם ז"ל (ביצה ב ע"ב) חול מכין לשבת".

² ישם משמואל' מקץ תרע"א: "ונראה דהנה בשבת אין בו מצות שמחה רק עונג וביו"ט יש בו מצות שמחה, וי"ל בזה הטעם משום דשבת הוא יומא דנשמתא והוא לגמרי פנימיות כמו הנשמה שהיא נעלמה בתוך הגוף, וע"כ אין בו מצות שמחה ששמחה היא התגלות הנעלם, כמו שאנו רואין שלפעמים מביא לידי ריקוד שהוא לגמרי באברים החיצונים, ובשבת הוא רק עונג להתענג על ה'... אך יו"ט הוא מצות שמחה בהתלהבות ובהלל ושירה וירוננו מוטב לב, ונראה ששבת ויו"ט הם בחי' מוח ולב ששבת הוא בחי' מוח שהוא קר, ועונג המוח איננו בהתלהבות רק בהתגברות כח השכלי, ויו"ט הוא בחי' לב משכן חוס הטבעי ורשפי' רשפי אש וגוי', והוא בחי' בתי גואי ובתי בראי".

³ ב ע"ב.

⁴ עירובין כב ע"א.

⁵ שמות כא, ו, ב.

מה מקומם של הימים הטובים במודל הזה?

ימים טובים הם ימי מנוחה ושמחה, ימי שבתון בהם בטלים מרוב מלאכות היום-יום, אך הקב"ה נתן לעם ישראל (וליתר דיוק: לסנהדרין) את הסמכות לקדש את החודשים ולהיות שותפים בקידוש הזמנים והחגים. לכן הם נקראים 'מקראי קודש'; אנו קוראים אותם.

הבנו שימי החול הם ימי עולם ההכנה, עולם הזה, ימי הפרוזדור. הבנו שיום השבת הינו טעימה מיום שכולו שבת ומנוחה - אור הטרקלין החודר לתוך הפרוזדור, אור שבא לחבר אותנו לנקודת המנוחה הפנימית שלנו. מה מכינים ימי חיינו בעולם הזה חוץ מהעולם הבא? נראה שיש רק אפשרות אחת: ימות המשיח.

אכן, כך מבאר המהר"ל מפראג את ימות המשיח⁶:

"ויש לפרש כי זה ענין מצות עירוב תבשילין. שיום טוב הסמוך לשבת מניח עירוב תבשילין מבעוד יום קודם יום טוב, ואז אף ביום טוב יכול לתקן מאכלו לשבת. כי מה שצריך לתקן סעודות שבת קודם שבת, רמז הוא שהשבת מענין עולם הבא, יומי שטרם בערב שבת יאכל בשבת, ומי שלא טרח בערב שבת מה יאכל? (עבודה זרה ג ע"א) ויום טוב הסמוך לשבת הם ימים טובים שיש לאדם, כמו ימי המשיח, וכל ימים טובים שיש לאדם. ואז לא יבשל בתחלה בהן לשבת, שאין יום טוב מכין לשבת שיהיה מתקן בו בימות המשיח שהם ימים טובים, או שאר ימים טובים שיש לאדם, לא יכול לתקן מה שיאכל לעולם הבא. שזה אינו, שאם מקיים מצות ומעשים בשביל שיש לו הרבה טובות, והוא מקיים מצות, אין זה כלום. לכך אין מבשלין מתחלה מיום טוב לשבת. וכמו שאמר הכתוב על איוב שהיה ירא אלהים (איוב א, ח): אמר השטן: "החנם איוב ירא אלהים? הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב, מעשה ידיו ברכת, מקנהו פרץ בארץ ואולם שלח נא ידך וגו'". ולפיכך האדם אם הוא צדיק מפני הטוב אין זה דבר. ולכך אין מתקנין מיום טוב לסעודת שבת, רק אם התחיל לבשל לפני יום טוב הוא מבשל אף ביום טוב, שזה מוכח שלא בשביל יום טוב הוא מבשל לשבת, עד שלא יהיה רשאי לבשל מתחלה לשבת, שהרי התחיל כבר לפני יום טוב".

המהר"ל מתייחס לשתי הלכות ומאיר מהן יסוד חשוב ביחס לימות המשיח:

הלכה א - חול מכין לשבת וחול מכין ליו"ט ואין יום טוב מכין לשבת.

הלכה ב - עירוב תבשילין; המתחיל לבשל לשבת לפני יום טוב הסמוך אליה, מותר לו להמשיך בהכנות לשבת גם ביום טוב.

⁶ נצח ישראל פרק מו.

מבאר המהר"ל שמי שלא חזר בתשובה לפני ימות המשיח לא יוכל כבר לתקן ולשוב בתשובה בהם, אלא אם התחיל בתשובה לפניהם.⁷

ישנן שני מבטים כיצד לראות את תפקידנו בעולם הזה: האחד: תיקון העולם והשני: תיקון עצמנו/דבקות בה'.

באופן אחר: האם אנו נציגי ה' בעולם או נציגי העולם מול ה'.

אנו יכולים למצוא את שתי המטרות הללו בנפשנו - התביעה לתיקון העולם והתביעה לדבוק בה'. השגת השלמות האישית תלויה בעיסוקנו בתיקון העולם בכללו ותיקון העולם אפשרי רק בידי מי שדבק בכל כוחו בה'.

אצל אברהם אבינו אנו רואים תביעה פנימית מאוד חזקה לתקן את העולם בכללו והקב"ה צמצם כביכול את פעילותו האוניברסלית, לא כדי למנוע אותה אלא שזו הדרך בה בחר הקב"ה לתקן את העולם: בניית ממלכה של שומרי דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.⁸

אחריו בא יצחק אבינו בו ניכרת במיוחד התביעה הפנימית לדבוק בה'.

בחיי יעקב אבינו אנו רואים את שתי המגמות הללו יחדיו בחלום הסולם והן באות לידי ביטוי בנשותיו: רחל שייכת לעולם הגלוי ולאה לעולם הסמוי. המגמות הללו המשיכו אצל ילדיהן: יוסף רצה לתקן את העולם ומצא סיפוק בניהול ממלכת מצרים כפי אמונתו.⁹ לעומתו בני לאה עסקו יותר בקשר עם ה'. הרב קוק מתאר¹⁰ שמשאת נפשם היתה קדושה והשגת הנבואה, לעומת יוסף שמשאת נפשו היתה שלמות התורה. הנבואה הינה ההתקשרות עם ה' והתורה הינה התכנית לתיקון העולם. בדורות הבאים אנו רואים את יהושע בן נון - צאצא של יוסף המתקן את תפילת עלינו לשבת, המבטאת את חזונו וחלומו - "לתקן עולם במלכות שדי" ולעומתו דוד המלך, נעים זמירות ישראל, מחבר את ספר תהילים שכולו שירת ערגה וציפייה לדבקות בה' יתברך.. לאחר קפיצה הסטורית נוספת ניתן לראות את מחלוקת שמאי והלל הזקן: איננו יודעים מאיזה שבט שמאי אבל הלל צאצא של דוד המלך.

ב. התבוננות בשיטת בית שמאי בנוגע לביצה שנולדה ביו"ט

המשנה במסכת ביצה פותחת במחלוקת בית שמאי ובית הלל בדין ביצה שנולדה ביום טוב: בית שמאי אומרים תאכל ובית הלל אומרים לא תאכל. על הסבר ר' נחמן שמדובר

⁷ לדבריו, מסיבה זו גם לא מקבלים גרים בימות המשיח (יבמות כד ע"ב).

⁸ בראשית יח, יט.

⁹ עיין שמועות הראי"ה וישב תר"ץ: "יוסף אמר כי קדושת ישראל היא ללמד תועים בינה, להתערב בגוים וללמדם דרכי ה'".

¹⁰ מדבר שור, הדרוש העשרים ושלושה.

בחשש מוקצה שואלת הגמרא כיצד פוסקים בית שמאי ביו"ט כרבי שמעון להקל ואילו בשבת כרבי יהודה להחמיר, וכן להיפך בית הלל?

עונה הגמרא שבשבת החמורה סוברים בית הלל שאין לגזור מוקצה, ואילו ביו"ט הקל שעלולים לבוא לזלזל בו החמירו כרבי יהודה.

הגמרא ממשיכה ומביאה שלוש שיטות נוספות:

לשיטת רבה, טעם האיסור לדעת בית הלל הוא חשש הכנה משבת ליו"ט ביום טוב שאחר השבת.

לשיטת רב יוסף טעם האיסור הוא משום פירות הנושרים מן האילן שמא יעלה לקטוף ביו"ט.

לשיטת רבי יצחק, ב"ה אוסרים את הביצה משום משקים שזבו מאליהן שנאסרו בו ביום שמא יבוא לסוחטם בידיים וסחיטת פירות היא תולדת דש.

לכל אחת מהשיטות - בין אם טעם האיסור הוא שלא יבואו לזלזל ביו"ט, חשש הכנה בשבת ליו"ט, חשש קטיפה ביו"ט או חשש סחיטה - עולה השאלה מדוע בית שמאי אינם חוששים לכך?

שואל תוספות בראש המסכת: למה דנה המשנה אם הביצה תאכל או לא ולא אם הביצה אסורה או מותרת? עונה התוס' שמהדיון על אכילה משתמע שבית שמאי מתירים אכילה וכל שכן טלטול שהאכילה תלויה בו.

מכאן ניתן לתרץ מדוע בית שמאי אינם חוששים לחששות שהעלו בית הלל: בית שמאי מחמירים בד"כ וגם כאן הם בעצם מחמירים: התורה ציוותה לשמוח בחגים ולשם כך התירה לנו מלאכת אוכל נפש. ממילא אם נולדה ביצה ביו"ט יש לנו הזדמנות לרתום אותה ולענג בה את החג וזו החומרה במקום זה.

מכאן ניגש לשאלה שהעלינו בתחילת הדברים: האם טוב יותר להכין את מאכלי יו"ט לפנינו ולנוח בו או שלכתחילה יש להכין ביו"ט עצמו את מאכלי החג?

בליקוטי הלכות¹¹ מאיר רבי נתן את הצד הלכתחילאי בעשיית מלאכת אוכל נפש בחג: נראה שאכן שבת הינה הופעת קדושה גבוהה יותר מהעידן שלאחר עולם התיקון, מקדושת יום שכולו שבת ומנוחה בו לא ניתן לעשות מלאכות שיוסיפו קדושה, אולם הימים הטובים שייכים לקדושה המופיעה בתוך עולם הטבע, להתוועדויות של הקב"ה עם עם ישראל. לכן נהם קראים 'מועדים' ולכן התורה גם מצוה עלינו לקרוא אותם 'מקראי קודש'. הם משקפים את חלום ימות המשיח בשיאם כאשר הדוד והשולמית יתוועדו וישמחו זה בזה.

¹¹ יום טוב ב, ב.

ג. התבוננות בהנהגות שמאי הזקן והלל הזקן

מובא בגמרא¹²:

"אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר (תהלים סח, כ) 'ברוך ה' יום יום'".

כבר במבט ראשון אפשר להבחין שיש כאן מחלוקת רחבה בהשקפת העולם: שמאי היה מתכוון מראשית השבוע ליום השבת ואילו הלל היה חי את הרגע ומנסה למצוא את הקב"ה כאן ועכשיו.

גדולי ישראל עסקו בביאור שורש המחלוקת ביניהם ונביא מספר דעות בנושא.

המהרש"א מבאר את מחלוקתם כך: שמאי היה מהדר בהכנות לשבת, בזכירת השבת בכל ימי השבוע ולעומתו הלל החשיב מאוד את הביטחון בה' וראה בהנהגת שמאי איזו פגיעה בו.

באר מים חיים¹³ מבאר את מחלוקתם בדרך אחרת. לדבריו, ישנן שני סוגי נשמות בעולם: נשמות מסוג קין ונשמות מסוג הבל. ובשפה אחרת נשמות מצד הגבורות ונשמות מצד החסדים. שמאי היה משורש הגבורות והרגיש את הסכנה שבחיי החול במיוחד כאשר עסק בצרכי הגוף הגשמיים כמו אכילה ושתיה. העצה שיעץ לעצמו כדי להינצל ממנה היא להכין לשבת בכל עת, ובכך נכנס לכלל 'העוסק במצוה' כבר מיום ראשון. לעומתו, הלל היה משורש החסדים, ולא חשש כל כך מהקליפות והנפילות. הוא העדיף להתחבר לה' בכל דרכיו, יום יום.

רבי צדוק הכהן מלובלין מסביר, שהן שמאי והן הלל רצו שכל סעודותיהם יהיו בכלל סעודת מצוה; שמאי, מתוך שהכין לשבת, היה טועם טעם שבת גם בסעודות ימי החול ואילו הלל, ראה בכל אכילה גמילות חסד עם גופו¹⁴.

הרב קוק מחבר בין המחלוקת הזו לדברים שראינו בפרק הקודם: שמאי שאיפתו לתקן את העולם, ולעומתו הלל שואף לקרבת ה'¹⁵.

¹² ביצה טז ע"א.

¹³ בראשית כו, ב.

¹⁴ פרי צדיק תולדות ב, ב.

¹⁵ עין איה, שבת כא ע"ב, פסקה ז.

ד. גילוי שם ה' בעולם בימים טובים

ראינו שהימים הטובים הינם טעימה מימות המשיח, יום שכולו טוב בו העולם יגיע לתיקונו. אז נפטר מקללת "בזיעת אפיך", מאימת הנחש ומעצב הבנים. לעומת זאת, יום השבת הינו טעימה מיום שכולו שבת, מהעולם הבא בו נזכה לקבל את שכר עמלנו. אם כן, הימים טובים עניינם יותר ציבורי וכללי ואילו השבת פרטית ונועדה לשכר כל אחד ואחד.

בפרק זה ברצוני להתבונן בחלוקה בין המועדים השונים.

פסח קרוב יותר לבחינת "שבת" בין הרגלים; היום הראשון שלו נקרא בתורה 'שבת'¹⁶. בפסח הוציאנו ה' מקרב גוי. מצד ה' מופיע אור חסדים גדול ואנו 'ערום ועריה'¹⁷. עד כמה שפסח נראה שונה משאר המועדים הוא מהווה דוקא את הבסיס אליהם. הוא ראש הרגלים¹⁸. בשונה משבת התגלה הקב"ה ביציאת מצרים כמנהיג העולם. היא נועדה להוציא לדרך את מהלך תיקון העולם על ידי עם ישראל. בפתיחת פרשת וארא, כשהקב"ה מסביר למשה רבנו למה הוא שולח אותו ולמה עם ישראל סובל במצרים הוא מסמן את היעד: גילוי שם ה' בעולם¹⁹. הרב קוק הגדיר זאת כך: "יציאת ישראל ממצרים, תישאר לעד האביב של העולם כולו"²⁰.

בחג השבועות התכנית לתיקון העולם באמצעות עם ישראל עולה קומה. מעמד הר סיני פותח ב"אנכי ה' אלוהיך". כאן ניתנת ההדרכה הערכית-מוסרית ונחקקים חוקי היסוד לתיקון העולם. חג השבועות מהווה קדימון לברית החדשה שיכרות עמנו ה' בימות המשיח²¹. כשאנו מגיעים לחג הסוכות, אנו כבר ממש נכנסים לאווירה של ימות המשיח "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם". לא בכדי אנו מתפללים להקמת סוכת דוד הנופלת, קוראים בהפטרה על מלחמת גוג ומגוג ואפילו נותנים מקום לאומות העולם להיכנס לסוכתנו. יותר משחג הסוכות בימינו עוסק בהיסטוריה, הוא עוסק בעתיד להיות בו²².

¹⁶ ויקרא כג, טו.

¹⁷ יחזקאל טז, ז.

¹⁸ ר"ה ב ע"א.

¹⁹ שמות ו, ג.

²⁰ מגד ירחים, חודש ניסן.

²¹ ירמיהו לא, ל-לג.

²² לא עסקתי כאן בחגים אחרים, אבל הכלל הוא שהקב"ה התערב במנהגו של עולם כדי לדחוף אותו למטרתו, יעודו ותיקונו השלם.

ה. בין ימות המשיח לעולם הבא

אקדים לפרק זה, שבנושא בו נעסוק יש לא מעט ערפל וחוסר בהירות לצד אי אילו מחלוקות. חלקן אינן מהותיות אבל השלכותיהן משמעותיות. הסברתי ע"פ הדעה המרכזית בחז"ל וכפי הסבר הרמח"ל בספרו 'דרך ה'". בשלב ראשון ברצוני לתאר את המבנה, ובשלב שני אנסה להיכנס יותר לעובי הקורה להבין כפי האפשר למה כך סידר ה' את הדברים.

ה' ברא את העולם במתכונת של ששת ימים ובסופם שבת :

ששת אלפים שנה - עולם התיקון - העולם הזה. בהן עלינו להשלים את מעשה הבריאה ולהביא את העולם לתיקונו. על ידי כך אנו נעשים שותפים לקב"ה בתיקון העולם ויכולים ליהנות מהשכר והשפע שיגיעו לנו ללא בושה. כדי להשלים את מעשה הבריאה קיבלנו חופש בחירה המזכה אותנו בזכויות כאשר אנו בוחרים בטוב.

ימות המשיח - זוהי תקופה הנמצאת בסוף ששת אלפי השנים. יש מחלוקת בין החכמים ממתני מגדירים את התקופה כימות המשיח; האם מהימים המכינים את בואו או רק מבואו ממש. זוהי בעיקר מחלוקת בנתינת השם ולא בעצם הדבר, קרי: מוסכם שהגאולה באה כתהליך ואפשר לסמן בו שתי תקופות עיקריות :

שלב א - קיבוץ הגלויות, הפרחת השממה בארץ החוזרת לתת פירותיה, הקמת שלטון עברי ומערכת משפט. זהו שלב ראשון שלדברי שמואל בתלמוד²³ נקרא ימות המשיח ובמקומות אחרים משיח בן יוסף. חלקים בציבור החרדי קוראים לשלב זה גלות למרות שהם מסכימים שאנו נמצאים במהלך הגאולה. יהא שמו אשר יהא, זהו שלב א'²⁴.

שלב ב - חזרת הנבואה, התגלות המשיח, בניין המקדש, מלחמת גוג ומגוג שתגלה לעין כל את מלכות ה' בעולם. בעקבותיה יגיע סוף עידן המלחמות, חזרה בתשובה כוללת, המלכת ה' למלך על כל הארץ הנחלת ערכי הצדק לכלל האנושות, הגעת עולם הטבע לשלמותו, ללא מחלות, עקרות ושאר צרות (ישנה מחלוקת בין החכמים בסדר הדברים, כגון האם ביאת המשיח קודמת לבניית המקדש או להפך). זהו חזון אחרית הימים של כל הנביאים כדברי רבי יוחנן בתלמוד. לכל הדעות אנו נמצאים כיום בשלהי שלב א' ועומדים להתחיל את שלב ב' המתחלק לשני שלבים עיקריים, כאשר בתחילה ישנן התמודדויות ולאחר מכן שלום ושלוה. נראה שדברי המהר"ל שהזכרנו לעיל על ימות המשיח מדברים על שלב ב'.

עולם הבא - תחילתו בתחיית המתים. זהו העולם שיבוא לאחר ימות המשיח. עולם בו אין כל עבודה ותיקון. זהו עולם קבלת השכר בדרגות שונות - כל אחד כפי זכויותיו. אין הרבה התייחסות בחז"ל על צורת החיים שתהיה בו. יש מחלוקת בין החכמים עד כמה הגוף שיהיה לנו בו דומה לגופנו בעולם הזה במידת גשמיותו. אע"פ שהעולם הבא יהיה

²³ סנהדרין צט ע"א.

²⁴ הדבר ניכר במקורות רבים: ראה דברים ל; יחזקאל לו.

נצחי, חסידי אומות העולם יזכו לקום בתחיית המתים ולחיות בעולם הבא חיים זמניים בלבד. עוד ידוע לנו שיום השבת הוא מעין עולם הבא; הוא נותן לנו איזו טעימה, איזה אור קלוש מאור היקרות שיאיר בו.

גן עדן - שם זה ניתן לשתי בחינות שונות: הוא ניתן לימות המשיח עת יגיעו לשיא שכלולם, והוא ניתן ל'חדר ההמתנה' של נשמות האנשים שנפטרו מן העולם וממתינות לתחיית המתים, לשוב לחיים בעולם הבא ולהשתתף בשמחת כל השותפים בתיקון עולם (יש מקורות המשתמשים במושג "עולם הבא" לשלב זה של גן עדן וממילא לשיטתם ישנם שני סוגי עולם הבא: זמני המיועד לנשמות בגן עדן ונצחי לאחר תחיית המתים). המשותף לגן עדן ולעולם הבא הוא שבשניהם יש עונג עילאי ודבקות בה', אולם לאחר תחיית המתים השכר והעונג יהיו לגוף ולנשמה יחדיו.

למה סידר ובנה כך הקב"ה את עולמו?

ה' ברא את העולם חסר כדי שנוכל להיות שותפים בתיקונו. הנשמה מושכת למעלה וכל רצונה לדבוק בה' והגוף דואג שהנשמה לא תתרומם לבד אלא תעלה יחד איתה את העולם הגשמי אל תיקונו. לכל אחד מהנבראים יש תיקון אישי וחלק בתיקון העולם הכללי. הצלחת התיקון הפרטי שלנו תלויה גם בתרומתנו לתיקון הכללי. לכן גם כן בנוי העולם: ימות המשיח זוהי התקופה בה יגיע העולם בכללותו להשלמתו ותיקונו ואליו אנו חותרים כבר אלפי שנים. גם מי שטרח ועמל, קידש את השם בחייו, עשה צדקות וגמל חסדים אבל לא ראה בשמחת ירושלים בתיקונה כי נפטר מן העולם חייב לקבל את שכרו המגיע לו כפי מה שטרח ועשה טוב בחייו. לכך נועד העולם הבא.

נמצא שיש לנו כאן שתי פסגות: פסגת ההצלחה של העולם הזה הכללית והציבורית - מימוש חזון הנביאים ופסגה פרטית של כל נשמה לחזור לארמון המלך ולהתענג על השכינה.

הלל ושמאי מבטאים את שתי השאיפות: הלל הזקן שהיה צאצא של דוד המלך המשיך את חלומו ולכן אומרת הגמרא שכל מעשיו היו לשם שמים; הוא השתדל לחיות גם בימי החול חיי ימות המשיח. לעומת זאת, שמאי הזקן היה עוסק כל ימיו בעבודת ה' כדי להתכונן לעולם הבא (ראה תולדות יעקב יוסף פרשת בהר). המגמות האלו מתבטאות ב"חול מכין לשבת" וב"חול מכין ליום טוב". הימים הטובים הינם ימי שמחה, ימים של הופעת שם ד' בעולם, של הנהגת היחוד הנסתרת בד"כ מאחורי הנהגת המשפט. הם נותנים לנו טעימה מימות המשיח; כשם שבחיי היחיד בחגים יש שמחה מיוחדת שבה שותף גם הגוף לחגיגה, כך בימות המשיח יגיעו ימים טובים בהם נשמח כולנו ונדבק בה'.

המהר"ל מפראג מבאר, שיכולת התשובה כשינוי מהותי מרשע לצדיק אפשרי רק בשלבים הראשונים של הגאולה. אולם בשלב השני שלה הגם שכולם ישובו בתשובה, אין לתשובה זו משקל אמתי אלא שאפשר גם בימות המשיח להמשיך ולהתעלות מדרגה לדרגה בעבודת ה':

"ויראה שאין לומר שלא יהיו ישראל קונים עוד שלימות ומעלה לימות המשיח, רק שלא יוכל הרשע לשנות מעשיו שיהיה צדיק. ודבר זה נקרא יציאה לפעל, אחר שהיה רשע כבר, שיהיה מעתה צדיק. ולכך הכתוב מזהיר האדם, שיהיה צדיק קודם שיתגלה המשיח, שאז בודאי אפשר שהחוטא יחזור בתשובה. אבל לימות המשיח לא יוכל לעשות תשובה, כי אין שם שנוי, שישנה עצמו מרע לטוב שיהיה הרשע צדיק, או מטוב לרע. אבל אם כבר הוא צדיק, אז בודאי אפשר שיקנה שלמות ומעלה יותר. והדעת נותן כך, כי אין ימי המשיח שיהיה העולם שכלי לגמרי, ויהיו כמו מלאכים נבדלים, שהרי יהיו אוכלים ושותים, ואינו עולם המשיח כמו עולם הבא. ולפיכך בודאי שייך בו קנין מעלה, רק שלא יהיה דבר זה שיהיה האדם משנה מעשיו מן הרע אל הטוב, או מן הטוב אל הרע. כי בודאי אם הוא רשע כל ימיו, אם יראה בימות המשיח, הטוב שיעשה ה' יתברך לישראל, בודאי יחזור בתשובה כדי לקבל הטוב, ודבר זה אין נקרא תשובה כלל. ולכך אמר הכתוב שיעשה תשובה קודם זמן המשיח, שזה נקרא בודאי תשובה שלימה. אבל התשובה שהיא כאשר יתגלה המשיח, אין זה תשובה. אבל מי שהיה כבר צדיק כל ימיו, לא התחיל בתשובה בשביל הטוב שה' יתברך עושה לצדיקים, רק כבר היה לפני ביאת המשיח צדיק, בודאי יקנה יותר מעלה אף בזמן המשיח"²⁵.

בסגנון מעט שונה מבאר הרב חרל"פ את השינוי בבחירה החופשית בימות המשיח. הוא אומר שכיום אנו מכירים את הבחירה כבחירה בין טוב לרע, אבל זו דרגה נמוכה מאוד של הבחירה; מהותה של הבחירה לא תלויה באפשרות להרע. זו רק טעות אופטית שלנו. בשלב הבא של הגאולה נעלה לדרגה של בחירה בין טוב לטוב - בחירה הדומה הרבה יותר לבחירת הקב"ה.

הרב קוק כותב בעין איה שה' יעשה ניסים גדולים כימי צאתנו מארץ מצרים כדי להחזיר את כל הרחוקים בתשובה²⁶ ולכאורה נראה שהוא חולק על דברי המהר"ל.

אמנם, שתי תשובות בדבר:

1. מדובר בשלבים שונים; הרב קוק מדבר על תחילת שלב ב בו הניסים יעוררו את העם לתשובה, אבל יצר הרע עדיין קיים וממילא יש לתשובה משקל וערך ואילו המהר"ל מדבר על סוף שלב ב בו יגיע העולם לתיקונו השלם.
2. הרב קוק מדבר על אנשים ישרים הבוחרים בטוב, אבל מפאת אורך הגלות וההסתר לא מכירים את ה'. אי קיום המצוות נבע אצלם מחוסר ידיעה של

²⁵ נצח ישראל מו.

²⁶ עין איה, ברכות י ע"ב, פסקה קמג.

מציאות ה' ותורתו ועבורם ימות המשיח יהיו כמציאת אבדה משמחת. המהר"ל לעומת זאת מדבר על רשעים שחזרתם היא בלית ברירה.

לברור זה השלכה חשובה מאוד לדורנו: לאותם חילונים הנוהגים באמת וצדק אבל לא מכירים את הקב"ה, תועיל חזרת הניסים ותאיר את דרכם לתשובה שלמה, ואילו הבוחרים ברע (בין אם הינם "דתיים" או "חילונים") מצבם יהיה קשה.

תחיית המתים תחזיר לחיים את כל מי שפעל עם אל והיה שותף למרוץ השליחים לתיקון העולם. כך נוכל כולנו להיכנס ליום שכולו שבת בו כל אחד יקבל את שכרו כפי המגיע לו. בעולם הבא לא נצטרך לפעול ולתקן מאומה אלא רק ליהנות ולהתענג על ה'; "ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא יעין לא ראתה אלהים זולתך"²⁷.

סיכום

אנו חיים כאן בעולם הזה עם שתי מגמות משולבות: המגמה לתיקון העולם והמגמה לדבוק בה'. הצלחת שתיהן תלויה אחת בשניה, קרי: השגת דבקות בה' מצריכה מעורבות ואכפתיות והצלחת תיקון העולם צריכה דבקות בה'. זהו חיבור עץ אפרים ועץ יהודה לאחד ביחזקאל הנביא²⁸. שמאי הזקן הדגיש את האכפתיות והלל את הדבקות בה'. הרוצה לזכות לחיי העולם הבא יעסוק בתיקון העולם הזה. החגים והשבתות נותנים לנו חיבור בהווה לימות המשיח ולעולם הבא. הם מזכירים לנו לאן אנו הולכים ונותנים לנו כוח להתקדם לשם. החגים מחברים אותנו לימות המשיח - זמן הגעת העולם לשלמותו. השבת מחברת אותנו לעולם הבא - עולם המנוחה, קבלת השכר והתענוגות על ה'. מכאן נגזרת מערכת היחסים בין שתי קדושות אלו: "אין יום טוב מכין לשבת ואין שבת מכינה ליום טוב". אמנם, במידת מה ימות המשיח מכינים לעולם הבא בתנאי שהתחלנו להתכוון אליו לפני הופעת מלכות ה' בעולם במלואה.

וְעַבְדֵי דְוָד מְלֻדְּ עֲלֵיהֶם וְרוּעָה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטֵי יִלְכוּ וְחֻקְתֵי יִשְׁמְרוּ וְעֲשׂוּ אוֹתָם. וְיִשְׁבּוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יִשְׁבּוּ בָּהּ אַבְוֹתֵיכֶם וְיִשְׁבּוּ עָלֶיהָ הַמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם וְדָוֶד עַבְדֵי נְשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם. וְכָרְתִי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהָרַבִּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת מְקוֹדְשֵׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם (יחזקאל לז, כד-כו).

²⁷ ברכות לד ע"ב.

²⁸ לז, טו-יט.